

REFS-VINDINGE SKOLE

1737-1907

Af *Jobs. Garnæs Petersen.*

Efterfølgende arbejde er et forsøg på, først og fremmest ved hjælp af utrykte kilder fra landsarkivet i Odense og med støtte i trykt litteratur, at give en skildring af Refsvindinge sogns skole, som den har udviklet sig fra 1737 og til omkring år 1900. Det er med andre ord den *gamle* skoles liv og skæbne, der bliver fortalt om. Den, der forstår at læse mellem linjerne i de knappe beretninger, kan dog få et ganske godt indtryk af den længst henfarne tid og dens mennesker i deres forhold til skole, og hvad dertil hører. Endelig afspejler enhver gammel skoles historie stort set tillige hele folkeskolens udvikling gennem det lange tidsrum.

I de mange århundreder under katolicismen var alt skolevæsen knyttet til kirken i videste forstand. Klosterskolerne stod åbne for alle, men deres opgave var i det væsentlige at uddanne børn og unge til tjeneste inden for lærerstand og gejstlighed, de var »lærde skoler«. Om nogen almindelig folkelig undervisning var der ikke tale. Til hjælp under gudstjenesten havde præsten en tjener, en »diaconus«, som skulle lede sangen og messesvarene, gå til hånd ved altergangen osv. »Diaconus« blev på dansk til *degn*, en benævnelse, som stadig er levende i sproget, skønt degnen i gammeldags forstand er »en saga blott«. Man skelnede i middelalderen og indtil enevældens indførelse mellem to slags degne: *sædedegnen* (tjest kaldet sognedegnen) og *løbe-*

degnen. Sædedegnen boede i sognet og var en bonde mellem bønder, selv om han ikke altid var landmand. Løbedegnen var en discipel fra klosterekolen i den nærmeste købstad: en af »mesterlektion«s elever, som derved fik lidt ekstraportjeneste, hvad nok kunne tiltrænges.

Efter reformationen blev løbedegnen mere og mere foretrukket af myndighederne fremfor den gamle sognedegn. Den »studerende mand« skulle nu have fortrinsret, den anden kunne efter sigende tit kap nok læse, endsige da »forstå« latin. Ordningen passede absolut ikke bønderne eller sognepræsten; thi løbedegnen kom og gik – og mest det sidste får man indtryk af. Da biskop Jacob Madsen 1589 visiterede Refsvindinge kirke og menighed, klagede beboerne over løbedegnen fra Nyborg skole, »han forsømte sig, var liden, kom ikke tidlig nok, læste ikke med børnene.¹⁾ Det sidste var ikke det mindst vigtige, da en af degnens bestillinger netop var at samle sognets børn før gudstjenesten om søndagene og lære dem at fremsige trosartiklerne, fadervor og de ti bud. Dette og meget andet havde sognedegnen røgtet meget bedre.

Efter enevældens indførelse afskaffedes da også efterhånden løbedegnen til fordel for en fastboende. Blandt de mange nydannelser i administrativ og samfundsmæssig henseende, der fandt sted efter overgangen til det nye statsstyre, var også et forsøg på at indføre og fastlægge et organiseret skolevæsen for den »menige almue« på landet. En forordning bestemte, at der overalt, hvor det var muligt, skulle oprettes *degneboliger* i sognene med jordtilliggende, og degnene selv skulle herefter tillige være *skoleholdere*. De skulle lære bønderbørnene at læse for at gøre dem mere skikkede, som det hed, til at fatte de kristelige troslærdomme.

Denne ordning passede ikke latinskolerne, der gennem lange tidsrum havde haft indtægt direkte af løbedegnsordningen. Som erstatning for tab af denne fortjeneste blev der pålagt alle degneembeder en årlig afgift på en femtedel af kornindtægten til latinskolerne. Denne afgift, »degnepensionen« kaldet, blev opretholdt lige indtil 1850.

Men ét er love og anordninger, et andet er deres virkeliggørelse; imellem disse to var der i ældre tid tit et meget langt spring. Ofte skulle der et ekstra skub til, inden forordningerne kom længere end til det papir, hvorpå de udstedtes. Sådant også for skolevæsenets vedkommende. Skubbet hed pietismen, den folkelig religiøse bevægelse, der i begyndelsen af 1700'erne banede sig vej fra Tyskland til Norden. I ungdommens opdragelse og oplæring så pietismen det bedste middel til fremme af det kristne livsideal. Et af de praktiske resultater af denne indstilling var kong Frederik IV's 240 skoler, der oprettedes på landets 12 rytterdistrikter i årene efter 1721. I skoleholdernes instruks hedder det nu bl. a., at degnen skulle sørge for, at børnene også *forstod* lidt af det, de lærte; det var ikke nok, at de, som før, »plaprede« uden at forbinde noget med det. Det er ordenes indhold, det nu drejer sig om. De hellige ord måtte ikke længere opfattes som trylleord, der lukkede himlens dør op. Desuden skulle børnene lære at læse i bøger, så de selv kunne benytte Bibelen, især Nye Testamente. Hvis forældrene ønskede det, skulle der også gives undervisning i skrivning og regning. Om søndagen var børnene pligtige at møde i kirken for at overvære prædiken og katekisation af ungdommen. Skolepligten begyndte med det 5. år. Skoledagen skulle være fra kl. 7 til 11 og fra 14 til 16 om sommeren. Om vinteren fra kl. 8 til 12 og fra 14 til 16, men allerede ved 8 års alderen kunne børnene slippe med halvdags skolegang, hvis forældrene ønskede det.

Til en sådan skolegang måtte der stilles yderligere krav til degnens uddannelse. Fra nu af skulle det være en betingelse for at blive antaget, at ansøgeren havde aflagt prøve på læsefærdighed m. m. først for præsten og provsten og til sidst for amtmanden. Sognets beboere havde selvsagt slet ingen indflydelse hverken på kaldelse eller afskedigelse. »Rytterskolerne« var et velment forsøg; tilbage står endnu i mange sogne de smukke, velbyggede skolehuse. Men der var et endnu større forsøg under forberedelse. 1736 kom forordningen om konfirmation. Den pietistiske vækkelse satte med denne lov sin varigste og mest skæbnesvangre blomst. Det danske folk skulle nu for alvor gøres

til et Guds folk. Ved at begynde med børnene måtte det kunne lykkes. Bestræbelserne fra reformationstiden for at gøre børne- og ungdomsundervisningen til en forberedelsesskole i kirkens tjeneste skulle nu virkeliggøres ganske anderledes målbevidst, der måtte være mere system i det hele. Alle børn, selv de fattigste, skulle være skolepligtige, og først når sognepræsten ved overhøring havde konstateret, at vejen til himlens port var lært, skulle skolegangen høre op.

Myndighederne i hovedstaden tog da også straks fat på sagen, lod optage protokoller i alle amter over, hvordan det stod til med skolevæsenet i de enkelte sogne. Resultatet heraf var det ret mistrøstige, at opgaven overhovedet ikke lod sig realisere efter planen, bl. a. fordi der i udstrakt grad manglede skolebygninger. Der var i hele landet kun 618 skoler foruden de 240 rytterskoler. Der måtte altså først fremskaffes skolehuse, men hvordan? Jo, det økonomiske grundlag skulle som hidtil fra gammel tid være en ligning på hartkornet; men da regeringen kom til herremændene og de store godsejere, sagde de nærmest nej: landbrugets indtægter var så usle, at man ikke mente, at yderligere belastning var mulig. Bønderne havde overhovedet ikke evne til at bære flere økonomiske byrder, end de i forvejen havde.

Dernæst voldte det også besvær at få skoleholdere, der virkelig magtede opgaverne i den børneskole, man drømte om. Alligevel er skoleordningen af 23. jan. 1739 en skelsættende foranstaltning, hvis lovparagraffer og bestemmelser kom til at virke langt frem i tiden.

I motiveringen til »Forordning om skolevæsenet på landet« hedder det, at kongen vil lade indrette danske skoler overalt, for at alle, endog de fattigste børn på landet, »kan tilstrækkelig undervises om troens grund og salighedens vej, orden og midler, efter Guds ord og den evangeliske kirkes lære«. Desuden skulle de lære læsning, skrivning og regning, »som er nyttige færdigheder for alle«. Forordningens hovedindhold var:

Undervisningspligt opretholdes for alle børn fra deres 5.-6. år. Børnene måtte holdes hjemme i pløje- og høsttiden. Forsømmelser skulle straffes med skolemulkter, 4 skill. for hvert forsømmende

barn, og hjalp dette ikke, skulle forældrene drages strengere til ansvar. *Degnene skulle alle holde skole* og undervise ungdommen. Magtede de ikke undervisningen, skulle de holde en *stedfortræder*, en »substitut«, som det hed. Som betingelse for at blive skoleholder fastsatte loven 22 år, rettelig kendskab til katekismus og sin saligheds orden, have bestået prøve for provst og sognepræst i skrivning, regning og retskrivning.

Skolehusene skulle bygges som rytterskolerne. For at klare de løbende udgifter skulle der oprettes »skolekasser« i hvert sogn. Disses væsentligste indtægt var »lysepengene« (en gammel afgift beregnet for anskaffelse og vedligeholdelse af alterlys i kirken). Degnens og skoleholderens løn blev fastsat til 12 rigsd. i penge, 5 tdr. rug, 7 tdr. byg, fri græsning og foder til 2 køer og 6 får samt 25 bønderlæs tørv. Desuden skulle de være fritaget for hoveri, skatter og militærtjeneste (§ 22). For hvert barn skulle der ved indskrivningen ydes 4 skilling. Undervisning i kristendom og læsning var gratis, men for skrivning og regning måtte der betales 2-4 skill. ugentlig. Børn af fattige forældre var helt fritaget for al betaling. Det endelige resultat for skolebygningernes vedkommende blev, at hvert sogn måtte hjælpe sig, som man kunne få råd til, hovedsagen var, at der blev begyndt en regelmæssig skoleundervisning for børn og unge.

Vi vender os nu til »*protokollen angående skoler på landet udi Vindinge herred indrettet 1737*« og får da et levende billede – trods det kortfattede i optegnelsen – af tilstanden i sognet.

Refsvindinge 13. marts 1737

»Der er ingen skole, men ringehuset, som tilhører den almindelige by, hvilket og menige mænd tilbød at måtte blive til skole og tillige ringehus, hvilket nemlig skoleholderen, der besørger ringningen imod, at han beholder den hauge og den 1½ skp. land, som ligger til samme hus. Dette hus er 12 fag, men skrøbeligt og behøver reparation. Til denne skole henlægges det ganske Refsvindinge sogn. Om skolen at forsyne, når denne er sat i vedbørlig stand, lover præsten at fore-

stille en bekvem kirkelig student. Ellers ingen personer i sognet bekvem til skoleholder i andre sogne.«

Den lille plet jord, der er tale om, kan måske være identisk med det gamle marknavn »Ringe hut«, der er en del af matr. nr. 8 i nærheden af kirken. Senere i samme protokol føjes til, at »hr. cancelli-forvalter, justitsråd Fr. Sechmann som ejer af Juulskov og største lodsejer har erklæret som kirkepatron at opbygge en ny skole på 8 fag og 2 fag tørveskjul og indrettet inventarium. Den bygges på byens almindelige grund, hvor ringehuset er, hvor der er brønd og hauge.« Tilsyneladende har der ingen alvorlige hindringer været for, at en skole kunne indrettes, og der synes også at være blevet begyndt så småt i årene derefter. I collatsprotokollen for Fyns stift står anført, 23. april 1746, følgende:

»Jeg, Chr. Ramus, biskop over Fyns stift, gør vitterligt, at, som degnen for Kullerup-Refsvindinge menigheder Erich Stephansen haver formedelst alderdom og skrøbelighed afstået sit embede, da haver jeg beskikket hans søn, Frederic Sechmann Erichsen, til at være degn og skoleholder for Kullerup og Refsvindinge menigheder, som på nogen tid har hjulpet sin far udi degn og skoleholderembedet, og så som vi ved eksamen haver fundet ham bekvem til embedet.«

Hvor megen skolegang i egentlig forstand, der har været, kan ikke oplyses; tiden var sikkert ikke egnet til større forandringer. Kvægpest og misvækst hærgede landbruget netop i de nævnte år, så fattigdommen har været stor efter al sandsynlighed.

Det er rimeligt at antage, at de nævnte forhold har haft noget af skylden for, at tiden gik til 5. maj 1759, før der skete et virkeligt fremskridt. Ifølge førnævnte protokol samledes den dag en række prominente personer, foruden et udvalg af Refsvindinge bymænd, i kirken for at tage stilling til skolesagen: »På assessorinde Kallager til Juulskov, som kirkepatronesse, hendes vegne, monsieur Christian Kallager. På hr. kammerherre og baron Holck til Holckenhavn, hans vegne hr. birkedommer Marius Høyer. På hr. justitsråd Rasch til Rønninge Søgård, hans vegne, hans søn, mons. Hans Holmer Rasch. På

hr. Cancelliråd og borgmester Lerches vegne udi Nyborg, hr. Peder Schønning, som i lige måde havde fuldmagt for hr. Captajn Lemming i Nyborg. På hr. stiftamtmand von Heinen til Ørbækklunde hans vegne, hans foged på bemeldte grund, mons. Qvist og sognepræsten hr. Friborg til Kullerup og Refsvindinge.«

De nævnte standspersoner var alle lodsejere i Refsvindinge sogn og havde dermed både ret og pligt til at være medbestemmende i den foreliggende sag. Forhandlingerne begyndte med, at man »allerførst indkaldte sognemændene af Refsvindinge sogn for at høre deres erklæring mundtlig, så vel i henseende til den forlangte egne sogne-skole, som og i henseende til skoleholderens underholdning og løn.

Angående det første var de alle samdrægtige i det fælles ønske og begæring, at måtte forhjælpes til en skole i deres sogn og by.

Desligeste angående skoleholderens underholdning forbandt de sig at ville give samme efter deres i brug havende hartkorn, proportion og ligning, som af det, der ellers indflyder i skolekassen, som og det korn af rug og byg in natura, item tørv og ildebrænde, som forordningen allernådigst anbefaler, hvorved de håbede og bad, at skoleholderen efter deres byers og græsnings lejlighed måtte lade sig nøje med 1 ko på deres kohauges græsning og 4 får, samt 2 gæs på deres fællede, da de til koen og fårene vil levere den fornødne vinterfourage. – I det øvrige gik samtlige sognemændene ud af kirken for straks at udse og afpæle den tilkommende skoleholders husplads og hauge.« Kallager overdrog derefter baron Holck vedvarende kaldsret til skoleembedet i fremtiden, og denne lovede hjælp til bygningens rejsning imod, at sognemændene gjorde det »fornødne pligtarbejde«.

Hvordan mon nu den skolebygning så ud og var indrettet? Ja, man har sikkert fulgt forordningens anvisning, hvori det hedder, at skolehuset »skal være 8 à 10 fag af god bondebygning med egestolper og fodstykker, hvor det er gørligt, fyrretømmer, klinede vægge og halm-tag, inddelte som skolerne på ryttergodset, med loftsrum, stald for 2 køer og nogle får. Lejlighed til foder og brænde, og for børnenes skyld noget højere under loftet, end i de ordinære bønderhuse. Skole-

stuen skal være så stor, at alle til skolen hørende børn deri bekvemmeligen kan rummes, og ved et lavt skillerum eller tralværk deles i tvende parter, så at pigerne er adskilte fra drengene. Til hvert skolehus skal og lægges en tilstrækkelig kålhaug, og, hvor det er gørligt, en med træ og gjærde indhegnet brønd. Bønderne giver halm til tag, kliner væggene og holder gærdet om kålhaugen og brønden vedlige. Hvad skoleholderen selv fordærver, skal han vedligeholde. Al anden brøstfældighed erstattes af dem, som skolen bygger.«

I løbet af forholdsvis kort tid må den nye skole være bygget, thi kirkebogen for Kullerup-Refsvindinge fortæller, at i 1762 blev skoleholder Storms liden datter i Refsvindinge begravet. Storm er da rimeligvis den første rigtige skoleholder hjemmehørende i sognet. Han kaldes i kirkebogen monsiur, hvad nok skal betyde, at han er en »studeret« mand og ikke bare en læsekyndig bonde eller håndværker. I 1764 får han et barn døbt. Præstekonen, madam Friborg »holdt det til dåben. Degnekonen af Hesselager, madam Munkebo stod hos. Faddere: Mons. Hunnerup af Æble mølle, Jacob møller af Aas mølle, Anders bødker og degnen Fr. Sechmanns kone af Kullerup.« Mons. Storm har haft en vis position, hvad skoleholdere i de tider ikke altid kunne rose sig af. I dette tilfælde er forklaringen nok, at det var baron Holck, der havde antaget ham. Reglen var, at kirkens ejer eller de større godsbesiddere havde kaldsret. Grever og baroner, der selv oprettede skoler, ansatte også lærerne. Begrebet kommunalt selvstyre var absolut ukendt. I de enkelte sogne oprettedes »sognekommissioner« bestående af ansete bønder med sognepræsten som formand. Disse mennesker skulle sørge for, at der i det hele taget blev nogen skolegang ud af det for sognets børn. Over disse stod biskoppen, som havde overtilsynet med undervisningen. Tilsynet med bygningen og skolegangen var overdraget til amtmand, provst, herredsfoged og præst, den sidste ikke at forglemme. I en »instruktion for præsterne af 27. marts 1721« »ang. de i hans sogn eller sogne oprettede skoler« hedder det bl. a., at han skal have »opsyn med skolemesteren, om han er duelig og passer sit embede, ellers straks afsættes,

have flittig indseende med ham, overhøre catekisationen i kirken og én gang i hver uge i skolerne eller skolen, have opsyn med forældrene, om de sender deres børn til skolen, i modsat fald straffes de med bøder, fængsel på vand og brød eller åbenbar skrifte.« Hvordan den arme sjælesørger skulle kunne overkomme alt dette foruden sine præstelige pligter, har man ikke tænkt meget over i det højkongl. danske cancelli. Derimod glemte man ikke at hænge et straffens sværd over hovedet på præsten, hvis han forsømte de nævnte pligter: »Amtmanden og provsten skal tvende gange om året besøge skolerne, have tilsyn med præsterne, om disse fører ordentlig tilsyn med skolemesteren, hvis ikke, anklages præsten for biskoppen, eventuelt for kongen.«

Heldigvis, kan man næsten sige, var der, som før nævnt, langt fra papiret til virkeligheden. Det reelle var, at der 2 gange om året blev holdt eksamen i kirken eller skolen, hvor provsten måske var tilstede. Biskoppen kom en gang imellem med 2-3 års mellemrum og samlede menighederne i kirken, hvor ungdommen og børnene blev overhørte »catekiserede«. Det var ikke meget, der krævedes af undervisningen, men sikkert *nok* i forhold til de ydre kår, hvorunder der arbejdedes. De to hovedfag var læsning og katekismus. Luthers katekismus var det første og sidste i skolen. Hvis et menneske ikke kunne trosartiklerne, de ti bud og Fadervor, måtte det ikke komme til alters, ikke stå fadder, ikke troloves, ikke være vidne i retssager og ikke aflægge ed for retten. Ingen kunne heller blive student uden at kunne katekismen.²⁾

Foruden disse to fag skulle der som før nævnt gives undervisning i skrivning og regning, men kun, hvis forældrene ønskede det og ville betale for det. Man regnede åbenbart ikke med, at der blev mange til de to sidste fag. Til skolestuens udstyr hørte nemlig foruden lærebøger i religion og en bibel til lærerens brug, kun 2 sorte tavler, 2 blækhorn og 2 linialer til brug for de børn, som ville lære at skrive og regne.

Det altoverskyggende i børneskolen var absolut religionsundervisningen. Den var sat i system af en af pietismens førende personlig-

heder, Erik Pontoppidan, biskop i Bergen, senere hofpræst og prokansler for Københavns universitet, en ualmindelig alsidig begavelse. Med sin praktiske forstand gjorde han kristendommen håndterlig. Hans »Forklaring til dr. Martin Luthers Catekismus« er en kristelig, borgerlig lovebog, som vanskeligt har noget sidestykke. Der er bogstavelig ikke et område af tilværelsen, som han ikke har et skriftsted eller en lovparagraf for. Bogens indhold er delt i spørgsmål og svar, beregnet på at læres udenad og indterpes som leveregler. Et enkelt eksempel kan give et indtryk! Spørgsmål; Hvad truer Gud dem med, som overtræder hans bud? Svar: at han vil hjemføre dem med straf. Hvor mange slags er Guds straf i almindelighed? Svar: Tre slags, nemlig 1) den legemlige, såsom krig, dyrtid, pest eller anden ulykke i landet eller huset. 2) Den åndelige, såsom Guds vrede, hans ånds og nådes unddragelse. 3) Den evige, som er fordømmelse til helvede.« Man må forestille sig time efter time hengået med overhøring og moralsk belæring, kun afbrudt af de mere eller mindre majsomme lige stave- og læseøvelser i testamente eller salmebog og for enkeltes vedkommende med lidt skrivning og regning. Bogen slutter med en række formaninger og leveregler for de voksne lige fra de »hellige stænder«, biskopper og præster, og til den jævne almue. Bl. a. kan nævnes formaning til biskopper og præster, de »skal være ustraffelig én kvindes mand, ædru, sagtmodig, mådelig, gæstfri, dygtig til at lære, ikke hengiven til drik, til kiv, til slet vinding.« For almuesmænd og undersåtter er det Paulus' ord om at være øvrigheden underdanig – da »al øvrighed er indsat af Gud« – og så for resten en lang række bibelord, der alle har til hensigt at skabe lydige undersåtter og gode kristne.

Det afhang som nævnt fuldstændig af præst og provst, om drengen eller pigen skønnedes uddannet nok til at blive konfirmeret; men det praktiske arbejde i hjemmene måtte heller ikke forsømmes, derfor hed det også i forordningen: »I pløje- og høsttiden må de børn blive af skolen, som behøves til at køre plov eller vogte huset, mens forældrene er i marken.« Det er ganske afgjort, at denne indrømmelse til *arbejdet*

blev benyttet i fuld udstrækning. Skoleholderen havde aldrig alle skolepligtige børn til undervisning, og mange kom aldrig inden for skolehusets døre.

Til bispevisitatsen 1789 i Refsvindinge kirke mødte 39 børn fra sognet, 31 fra Kullerup. 1792 var tallet steget til henholdsvis 49 og 43. Skoledagen skulle begynde med en morgensalme, en bøn og et kapitel af den hellige skrift: »Imens bønnen læses, skal børnene ligge på knæ og tilses, at de med andagt synger salmerne og beder bønner og hører Guds ord læse.« Efter andagten begyndte så undervisningen i henhold til forordningens § 10: »Han skal lære børnene Luthers lille Catechismus, så at de ret forstå hver stykkes mening, og siden ord for ord udenad.«

Salmebog og testamente som læsebog har været en hård kost for barnehjerner at fordøje, men den side af sagen havde hin tids mennesker i almindelighed ingen forståelse af – og dog betød pietismen et fremskridt i forhold til de krav, man stillede til børn. Skoleholderen får pålæg om, at »han ej med hug og slag må ilde medhandle børnene; men skal deres fejl på lemfældigste måde søge at rette. Findes nogen uflittig i at lære, lader han sådan en sidde længere i skolen end de andre. Dog bør han gøre forskel imellem børnenes nemme, med hvilke én kan i kortere tid lære det, som en anden må have længere tid til. Banden, lyven, skjælden og forsætlig trodsighed og ulydighed, som i skolen begåes, straffer han straks med ris i de andre børns påsyn.« Skoledagen sluttede, som den begyndte, med »sang, bøn og læsning i Bibelen og en aftensalme; dog om vinteren, når det er ondt vejr, da synges kun et par vers.«

Skoleloven af 1814 og tiden derefter

I den sidste halvdel af 18. årh. trænger de nye »ledende tanker« om menneskerettighederne frem herhjemme. Forståelsen af bondestanden som nationens vigtigste »økonomiske aktiv« fører til kravet om en forbedring af fæstebondens kår helt fra grunden. Hånd i hånd med de store landboreformer går da også bestræbelserne for at ud-

vikle et skolevæsen, som kunne svare til de nye krav, der ville blive stillet til den frie bonde, for at han kunne blive »kæk og oplyst, flittig og god« osv. Chr. den Sjettes skoleordning havde ikke bragt nogen virkelig fremgang i oplysning og dygtiggørelse, der var stadig alt for få skoler og alt for store børnetal i de skoler, som var. Degne såvel som skoleholdere var ofte jammerlig lønnede, og mange af dem havde ingen uddannelse. Om sommeren stod skolerne tomme, bl. a. fordi skoleholderen var nødt til at tage andet arbejde for at opretholde livet og eksistensen for sig og familien. Der var dog stor uenighed og delte meninger om, hvordan den nye tids skole skulle indrettes. Brødrene Reventlow repræsenterede det synspunkt, at skolen »skal være barnets fryd og undervisningen følge naturens vej«⁴⁾, som Ludvig Reventlow udtrykte det i en diskussion med Sjællands biskop. Ove Høeg Guldborg havde den helt modsatte indstilling: »Bønderbørn skal lære deres kristendom samt skrivning, læsning og regning. Mere kundskab gør bonden hans stand ufordragelig og udbringer kun lede og kedsomhed for det hårde og ensdannede arbejde, hvortil hans dage må bruges.«⁵⁾

I 25 år tumlede myndighederne med problemet »folkets skole«, og det, der kom ud af diskussionen, var *skoleloven af 1814*, hvori bestræbelserne fra 1736 videreførtes: gratis undervisning for alle børn og skolepligt fra 7 års alderen og sålænge, indtil præst og provst og skolekommission fandt, at barnet »haver erhvervet de fornødne kundskaber.« Havde de ikke det, skulle de »endnu forblive i skolen.«⁶⁾

I hvert sogn udnævntes en særlig skolekommission, der med sognepræsten som formand, skulle tage sig af alt vedrørende skolens arbejde og administration. Tilsynet benævntes *skolepatroner* og *skoleforstandere*. Skolepatroner var alle lodsejere med 32 tdr. hartk.; deres opgave var at våge over skolebygningerne og at påse, at lærerens indtægter ikke forringedes. Skoleforstanderne skulle hver 14. dag overvære undervisningen for at se, om alt gik, som det skulle.

Endelig forsvandt »skoleholderen« med skoleloven af 1814. Benævnelsen bliver nu *skolelærer*, og da der i løbet af de samme 25 år var

blevet oprettet en række uddannelsesskoler, »seminarier«, for vordende lærere i børneskolen, betød navneforandringen også, at begyndelsen til en lærerstand var gjort.

Den »indbyrdes undervisning«

At give alle Danmarks børn i alderen fra 7 til 14 år gratis skolegang var en vældig opgave at løse, og de ydre omstændigheder, hvorunder det skulle ske, syntes ikke meget lysere end i sin tid i 1739. Skolehistorikeren, Joachim Larsen, siger i en af sine bøger: »Danske skolelove synes at have den skæbne over sig at komme til verden i økonomiske krisetider.« Dette var i højeste grad tilfældet i 1814. Det kan derfor ikke undre, at da kong Frederik den Sjette i samme tidsrum fik at høre, at en egelsk skolemand, Joseph Lancaster, havde udfundet en metode, hvorved én mand kunne undervise et næsten ubegrænset antal børn på én gang ved ganske simpelt at lade dem undervise hinanden, så pålagde kongen straks cancelliet i 1816 at lade denne metode prøve i alle hovedstadens offentlige skoler. Kort tid efter kom den mand hjem fra udlandet, som kunne sætte det hele igang. Det var divisionsadjunkt J. B. N. Abrahamsen. Han havde set det praktiseret inden for militæret flere steder, og han blev snart kong Frederiks næsten enevældige rådgiver i denne skolesag.

Metoden var såre simpel: en række tavler med bogstaver, ord og sætninger hængtes op på væggen i skolestuen. I »læseskolen« var der 80 fremadskridende »tabeller«, som tavlerne kaldtes. Læreren tog da fat på de kvikkeste børn og lærte dem tabel 1. Så snart det var gjort, tog disse straks fat på at lære det lærte fra sig til yngre kammerater. Tabellerne i læsning sluttede med 2 læsebøger. I »skriveskolen« var der 100 tabeller. Fremgangsmåden var her 1) barnet skrev bogstaverne i sand, 2) det samme på tavle med griffel, 3) det samme med pen og blæk. Regneskolen havde 120 tabeller, der også havde sandkassen som begyndelse.

Kongen var meget optaget af denne billige form for skole, og så havde den noget militærisk ved sig, som i høj grad tiltalte ham. På et

fløjt af læreren stillede børnene foran paptavlerne med tabellerne. Hvert barn havde nummer. De var delte i »hjælpere«, »bihjælpere« og »lærlinge«. »Hjælpernes« arbejde var at omdele tabellerne, opråbe eleverne og se efter, om deres ansigter og hænder var rene. »Bihjælperne« havde et blikskilt om halsen og en pegestok. De fungerede 2 dage i træk. Lærerens arbejde var blot at lære bihjælperne hver lille ny detalje og så i øvrigt sidde ved pulten og kommandere. Ved ordet »ret« skulle der være ro og stilhed. Derefter et stød i fløjten, det var alt. Resten kunne ske ved tegn. Bihjælperen måtte kun sige: »Se på tabellen«, »om igen«, »fejl« og »godt«. Når maskineriet fungerede, var det et utal af børn, der kunne undervises på én gang. I Kolding drev man det til 130 børn i yngste klasse, i Assens 160, i Randers 162. I 1830 var den indbyrdes undervisning indført i 2110 skolers yngste klasser, men da havde metoden også kulmineret.⁷⁾ Fra ældre skolefolks side havde den mødt stærk modstand. Grev Reventlow var den afgjorte modstander. Han indbød »den røde biskop«, som man spottende kaldte Abrahamsen, til Lolland, for at han kunne se, hvor overflødig hans metode var, når der blev holdt virkelig børneskole, og lysten drev værket. Resultatet var da også af den »indbyrdes undervisning, at børnenes initiativ sløvedes, og hjemmenes interesse og medvirken svækkedes. Den ødelagde og tilsidesatte en virkelig religionsundervisning og gjorde læreruddannelsen illusorisk. Man kunne igen bruge bønderkarle uden uddannelse, håndværkere og gamle husmænd som skolelærere: de skulle jo blot »fløjte og kommandere.««

Efter dette nødvendige sidespring vender vi tilbage til Refsvindinge skole.

Monsieur Storm afløstes af Johan Lorentz Hansen, der kom fra Gislev, hvor han havde ejet et hus med have. Rimeligvis har han ikke været nogen »studeret« mand, da han omkring 1770 fik bestillingen som skoleholder. Han får af biskoppen ved visitationen 1789 det skudsmål, at han »catekiserede meget vel«. Men da biskoppen tre år senere igen er i Refsvindinge, hedder det: »Skoleholder Lorentz Hansen er gammel og svag og catekiserede kun mådeligt.«

Lorentz Hansen har nok holdt skole, til han ikke kunne mere – af gode grunde; thi i de tider var der tiest kun tiggerposen at se hen til for den, der ikke mere kunne passe sit arbejde.

Han efterfulgtes af Jens Jørgensen. Denne, der var nygift, mistede sin kone efter et års ægteskab. Han giftede sig påny med »pigen Karen Knudsdatter af Refsvindinge«. At han eller også hans kones familie har været agtede, ses alene deraf, at selveste generalkrigskommissær E. S. Lindegård, Juulskov, og baron Holck fra Holckenhavn var forlovere. Jens Jørgensen var den sidste *skoleholder*. Hans efterfølger i 1817, Christian Guldbek, benævnes skolelærer i henhold til den nye skolelovs bestemmelse. Han var kun lærer i 3 år indtil 1820, da han forflyttedes til et andet og formodentlig bedre embede. Efter ham antoges seminarist Rasmus Michelsen. Om skolen og skoleforholdene her i Refsvindinge i denne lærers tid fortælles i nogle erindringer, som mangeårig lærer i Korup ved Odense, Peter Larsen, har nedskrevet fra sin skolegang her, 1827 til 1835. Disse erindringer fortæller ikke så lidt og gengives ordret:

»Skolelæreren hed Rasmus Michelsen og var en gårdmandssøn fra Ulbølle. Han var efter de tider en dygtig lærer, men det var dog kun nødtørftige kundskaber, han meddelte, hvad vel var tilfældet den gang i alle skoler på landet. I yngste klasse var der *indbyrdes undervisning* og indført i alle fagene, så de bedre børn bestilte ikke stort andet end at være hjælpere for de yngre og sinkerne. I ældste klasse var undervisningen noget bedre, fagene var: lærebog (Balles), bibelstorie (Birchs). Disse bøger lærtes ordret fra ende til anden, hvad jo var befalet og fordredes af autoriteterne, og vi kunne jo heller ingen skade tage af at lære disse bøger. Men det tørre stof burde af læreren forklares og suppleres, beåndes, så der kunne blive noget både for forstand og hjerte, men det skete kun i ringe grad. De andre fag var læsning, regning, skønskrivning, retskrivning, hvilke fag blev godt indøvet og førte til et respektabelt mål. Historie og geografi og sproglære fik vi så godt som intet af. Skolen var yderst dårligt forsynet med hjælpemidler til undervisningens fremme. Der var ingen læsebog

i ældste klasse, så vi måtte bruge salmebogen som læsebog. I yngste klasse havdes næsten kun indbyrdes undervisningstabeller.

Refs-Vindinge skolelærerembede var kun ringe med hensyn til lønnen, da læreren ikke var kirkesanger og oppebar ikke de kirkelige indtægter, hvilke tilfaldt degnen i Kullerup, der mødte hver søndag og forrettede kirkesangertjenesten. Rasmus Michelsen ligger begravet på Refsvindinge kirkegård. Jeg holdt meget af ham, han gjorde, hvad han kunne for skolen, og jeg mindes ham med kærlighed og taknemlighed. Den sidste dag, børnene var til præst, fik denne en pengegave indlagt i et brev. Jeg gav en rigsdaler, gårdmandsbørn gav meget mere. Skolelæreren fik også en gave, han fik nok kun halvt mod præsten.«⁸⁾

I skolekommissionsprotokollen fra 1826 meddeles resultatet af den afholdte halvårige eksamen: »Anno 1826, 26. april, afholdtes den halvårige skoleeksamen for denne skole, der udfaldt til kommissionens fulde tilfredshed. Børnene læste i almindelighed vel i bogen, regnede godt og gjorde i almindelighed ganske godt rede for det afhørte. Den indbyrdes undervisningsmetode blev prøvet, og børnene viste megen lyst, orden og conduite. Skolens bygninger blev eftersete, og det besluttedes at afhjælpe manglerne. Skolen manglede et sandbord og nogle tabeller, som med det første bør anskaffes.« Man har altså efter alt at dømme indført »den indbyrdes undervisning« ret hurtigt, efter at forordningen var kommet, og som det altid vil være tilfældet over for børn: alt nyt er morsomt i begyndelsen. Det har været evigt grin at lege soldater på den måde med blikskilt og pegepind, mens Rasmus Michelsen brugte fløjten.

Både skolebygninger og lærerboliger i begge sogne var meget dårlige. Ved skolekommissionens møde 1828 den 11. juni anmeldte præsten, pastor Aagård, at der gennem biskoppen fra det kgl. cancelli var kommet et pålæg om, at skolekommissionerne for Kullerup og Refsvindinge skulle »sørge for disse skolers og degneboligers bedre istandsættelse, da de var erklærede kuns mådelige.« I den anledning lod kommissionen »gøre en tegning, såvel som overslag over disse skolers forbedring og besluttede at indsende samme til amtsdirektio-

nens approbation.« Men der måtte være grænser for udgifterne. Skolekommissionen retter derfor samtidig en forespørgsel, hvor den »udbad sig sikkerhed for, at når den nu istandsatte skolerne, da den turde vente sig fritaget for flere betydelige bekostninger.«

Skoledirektionen var ikke tilfreds med planen for istandsættelserne. Den sendte det hele tilbage med den besked, at skolerne skulle udvides, gøres større. Der måtte udarbejdes en ny plan.

Det tog åbenbart sin tid; 1832 er skolekommissionen samlet i Refsvindinge skole under forsæde af pastor Selmer, Herrested, der vikarierede under en vacanse, og ved denne lejlighed blev afgørende beslutninger taget med hensyn til skolebyggeri. Det hedder derom i protokollen: »Med hensyn til skolens opførelse bemærkede skolepatronen, hr. birkedommer Håstrup, at næppe engang det halve var sammen-skudt af den sum, som udfordredes til skolens opførelse, og at det sandsynlig ville blive svært for mange af sognets beboere på én gang at udrede den ikke ubetydelige rest. – For nu at bidrage til, at skolen kan blive opført i tilstundende sommer og skolelæreren tillagt understøttelse, erklærede hr. Håstrup, at når der må tilstås skolelæreren af amtets hjælpekasse et anstændigt årligt tillæg, indtil degneembedet i Kullerup bliver vacant, vil Håstrup tilskyde de fornødne penge til skolens opførelse imod, at sognebeboerne giver ham rettighed til at hæve disse og renter af det Baggerske legat, for så vidt de er berettigede til at nyde dette, og af de andre, med 2 mark pr. td. hartkorn årlig, indtil det hele er betalt.«

Birkedommer Håstrups forslag blev drøftet mand og mand imellem i løbet af året. 7. marts 1833 fremlagdes det pany i et udvidet kommissionsmøde: »Af sognemændene var mødte på egne og øvrige sognebeboeres vegne sognefoged Peder Andersen og selvejer Knud Thomsen, Daniel Olsen, Simon Hansen, Jakob Ovesen og Niels Poulsen, hvilke, efter at have talt med de øvrige sognebeboere, som var samlet hos oldermændene, erklærede, at de antager dette af birkedommer Håstrup, ved forrige samling gjorde proportion, og forbandt dem og de øvrige sognebeboere til at meddele ham et bevis for de penge, han

måtte tilskyde til den sum, som allerede haves til den nye skoles opførelse, under den forpligtelse, at han modtager dem tilbagebetalt således som proportionen indeholder.«

Der byggedes skoler i disse år i flere sogne på Fyn, kriseårene er åbenbart ved at være overvundne. Til brug under forhandlingerne om byggeriet havde man her en tegning og et overslag, som umiddelbart i forvejen havde været benyttet ved opførelsen af skolen i Lunde og sidst ved et tilsvarende byggeri i Ryslinge.⁹⁾ Man vedtog at bruge nævnte tegning, »dog med den forandring, at der i skolen indsættes dobbelte karme vinduer med 6 ruder i underste og i øverste vinduer, hvilke kommissionen anså mest hensigtssvarende.« Sognemændene foreslog endelig, »at der ved den nye skoles opførelse kunne spares en del brændte sten, når der brugtes rå sten til det indvendige af grundmuren.« Birkedommer Håstrup havde snildt fået føjet ind i sit tilbud, at det i virkeligheden stod og faldt med, at skolelæreren fik det hårdt tiltrængte tillæg til lønnen, som han kunne gøre krav på efter den nye skolelov. Birkedommeren var efter alt at dømme Rasmus Michelsen en god støtte og varetog sine pligter som skolepatron omhyggeligt, men han forstod tillige at sætte sin vilje igennem over for de højere instanser, som gerne så, at der skete noget på skolens område.

Inden kommissionen skiltes, vedtog man »at den nye skole opføres på skoleloddet lige over for skolen så langt østligt, at der netop i skolens sydøstlige hjørne kan blive gymnastikplads.« I løbet af foråret og sommeren samme år blev den nye skole bygget på det sted, hvor den nuværende ligger. Protokollen beretter følgende om indvielsen:

»År 1833, 9. sept., blev den i Refsvindinge opførte nye skolebygning indviet ved en med hensyn til dagen forfattet tale af stedets præst, P. D. Wohnsen, og gudelige sange. Denne skole er således rejst uden følelig byrde for kommunen, såsom dertil blev anvendt indkomsterne fra 1828-1833 af det legat, som salig hr. etatsråd Bagger har begavet til godsets bønder til lettelse i renter ved april kvartal, nem-

lig 2 mark pr. td. hartkorn, hvilke indkomster var af cancelliråd, birkedommer Håstrup, blevet opbevarede og gjort frugtbringende og den anden til skolebygningens opførelse videre udfordrende sum forskudt af cancelliråden.«

Ved næste kommissionsmøde gøres der rede for udgifterne: De udkrævede penge af skoledistriktet beløb sig til 380 rigsdaler, som efter hoslagte kvittering af birkedommer Håstrup er betalt, så han hos distriktet har tilgode 365 rigd. 10 skill., hvilke med renter fremdeles udredes, således som ved forsamlingen, 7. marts 1833, blev bestemt.«

Skolegangen efter 1814

Modstanden mod den almindelige skolepligt gav sig ofte udslag i en retning, man i dag ikke godt kan forestille sig. Gårdmændene kunne f. eks. finde på at klage over, at deres børn ikke længere havde noget fortrin over for småfolk. »I forrige tider kunne jeg give skolemesteren et par skæpper korn, og så blev mine børn både holdt og lært frem for de andre, men nu skal de ikke være mere estimeret end tiggerunger. Nu skal min egen søn sidde neden for min tjenestedreng i skolen«,¹⁰⁾ hed det fra en sådan utilfreds bondemand, han var dog ikke fra Refsvindinge, men kunne rimeligvis have hjemme i et hvilket som helst sogn i de tider. Udtalelsen siger meget om, hvor svært det var den gang at praktisere lighed for loven. I Nyborg indrettede man en 2-klasset fattigskole ved siden af den 3-klassede borgerskole. Begrundelsen var: »Da de mere dannede og velhavende beboere kunne have anledning til misfornøjelse, når deres bedre opdragne børn skulle undervises i forening med børnene af de ringeste almueklasser, bør en særskilt skole oprettes for børn af fattige og ringe forældre.«

Tydeligt afsløres her den standsforskel, som var så given en foreteelse, at ingen faldt på – heller ikke altid de fattige selv – at det kunne være anderledes. Selvfølgelig skulle fattigfolk underholdes, så de ikke led nød, men de *var anvist deres plads* i samfundet. En af folkeskolelovens store fortjenester er, at den har været med til at jævne vejen for den samfølelse mellem mennesker uanset stand og

stilling, som er en af forudsætningerne for folkestyret. Uhyre langsomt gik det også med at få folk indstillet på, at deres børn *skulle* i skole. Forsømmelserne var mange, og skolemulkterne måtte stadig bringes i anvendelse; thi tiderne var knappe, og børnene måtte med i arbejdet både ude og inde, så snart de bare kunne. Fattigfolks børn kom kun lidt i skole – for ikke at sige aldrig – når de var ude at tjene.

Skolekommissionerne måtte lempe sig frem. I forsømmelseslisten for 19. maj 1829 anføres, »at ikke så få børn er i dette tidsrum udeblevet fra skolen, men da de almindeligen brugtes til pløjearbejde (køre hestene) og anden nødvendig gerning, ligesom de og hørte til den fattigste klasse i sognet, hvis forældre kunne behøve et forsørgelsesbidrag, som på denne måde kan tilflyde dem; dertil kommer også vægring ved at skulle afstå børnene i den travle høsttid, så troede kommissionen at burde eftergive de for forsømmelser forfaldne mulkter. Derimod vedtog man, at det skulle betydes alle vedkommende, at kommiss. herefter vil strengelig drage enhver til ansvar i overensstemmelse med skoleordningen, som i den følgende del af sommeren gør sig skyldig i at lade sit skolepligtige barn forsømme.«

Ved sommerhalvårets begyndelse havde skolen et børnetal i øverste klasse på 41: 24 drenge og 17 piger. Klassen havde i vinterhalvåret været undervist i 62 dage. Det blev i alt $41.62 = 2542$ dage. Heraf var 544 forsømte og $199\frac{1}{2}$ besøgte dage. Nederste klasse bestod ved eksamen af 52 børn: 31 drenge og 21 piger. Klassen var undervist i 65 dage. Prøven kom her til at se noget anderledes ud. $65.52 = 3380$. De forsømte dage var $743\frac{1}{2}$ og de besøgte $2636\frac{1}{2}$. Jo ældre og større børnene blev, des ringere blev skolegangen, for des mere nytte kunne de gøre hjemme i bedriften og for den hjemlige økonomi i det hele taget.

Regnskab

Til at klare skolevæsenets daglige og årlige specielle udgifter bestemte loven oprettelse af eller snarere en fortsættelse af den gamle

ordning med en skolekasse, der skulle have bestemt fastlagte indtægter. Et regnskab kunne se ud som efterfølgende: »Regnskabet for Refsvindinge skoledistrikt for året 1829 efter § 66-67 i den allernådigste anordning af 29. august 1814.

INDTÆGT

	rigsdaler	mark	skilling
1) Kirkebelysningspenge	3	2	10
2) De, som forrige år ej blev opkrævet, men efter antegnelserne på regnskabet bør refunderes skolekassen med	0	2	1
3) Tavlepengene fastelavnssøndag og søndagen efter Mikkelsdag	0	0	9
4) Bøder for skoleforsømmelser	5	1	9 ¹ / ₂
5) Afgifter af kirketiender	3	2	8
6) Afgifter af kongetiender	3	2	8
7) Beholdning fra sidste år	5	4	11 ¹ / ₂
8) Frivillige gaver	0	0	0
Summa	21	4	9 ¹ / ₂

Udtrykket »tavlepenge« hentyder til den bakke, som af degnen blev stillet frem i kirken de to nævnte søndage for at modtage frivilligt offer til skolevæsenet. Det ses tydeligt i regnskaberne, at offerviljen ikke har været overdreven. Alle opgørelser slutter med rubrikken »Frivillige gaver«, denne udfyldes konstant med nuller. Derimod er der rigeligt med bøder for forsømmelser.

Skolekassens udgifter i 1829 var følgende:

	rigsdaler	mark	skilling
1) Til skolelærernes hjælpekasse	1	0	3
2) Skrivemateriale til Refsvind. skole	0	2	0
3) 6 eksemplarer af Willes læsebog ...	3	2	0
4) 1 ekspl. af biskop Bøjsens bønnebog	1	0	0

5) Afgiften af kongetienden	3	2	8
6) Kommissionsprotokol	0	3	0
7) Til tabelfonden for den indb. undervisning	2	0	6
	<hr/>		
Summa	11	5	1
	<hr/>		
Indtægter	21	4	9 ¹ / ₄
÷ Udgifter	11	5	1
	<hr/>		
Kassebeholdning	9	5	8 ¹ / ₄

§ 63 i skoleloven omhandler oprettelsen af en hjælpekasse for skolelærere i hvert amt. Kassens bestemmelse skulle først og fremmest være »at forskaffe gamle, afsgåede skolelærere såvel som skolelæreres enker forhøjet pension i forhold til deres trang, om muligt også husleje og brændsel.«

Ved siden af dette formål var der desværre knyttet en 5-6 andre formål til, så kassen til de fleste tider var overbelastet. Hjælpekassens indtægter var: af hver kirkesanger og skolelærers indkomster årligt 1 td. bygs værdi efter hvert foregående års kapitelstakst samt af hvert sogns skolekasse 1 rigsd. sølv årligt. Tiloversblevne degnebøliger etc. skulle sælges eller bortlejes til fordel for hjælpekasen.

Dagligt liv

Vi blader i skolekommissionsprotokollen og møder lidt af dagligt liv og små begivenheder:

1828.

»Da kommissionen befandt, at skolen manglede *læsebøger*, enedes man om snarest muligt at anskaffe nogle Ny Testamente for skolekassens beholdning.«

April 1830

»Øverste klasse: 31 børn – 23 drenge, 8 piger.

Skolen har undervist i 58¹/₂ skoledage i dette halvår.

Nederste klasse: 51 børn – 25 drenge, 26 piger.

Denne klasse, hvor den indbyrdes undervisning haves, er i det sidste halvår undervist 58 dage.«

6. juli samme år

»Da tiden til præstationen af skoletørv nærmer sig, og kommissionen har gjort den erfaring, at adskillige beboere har leveret våde og ubrugbare tørv, hvorved skolelæreren fornærmes i sine lovlige indtægter, så vedtoges, at sognebeboerne forud skulle gøres opmærksom herpå, og det tillige betyder dem, at dersom nogen havde tørv af ovennævnte beskaffenhed, da ville skolekommissionen straks standse samme og tillige andrage for amtsdirektionen, at den således resterende tørv måtte anskaffes på vedkommendes regning, I den anledning enedes kommissionen om, at forstanderne skulle være tilstede ved leveringen for at påse, at samme blev forsvarlig, ligesom det og bestemtes, at leveringen skulle ske hver mandag formiddag i et tidsrum af 4 uger, og at dagen, når samme skulle begynde, ville nærmere blive aftalt.«

Oktober 1830

Børnetal: Øverste klasse: 29 drenge, 15 piger = 44 børn.

Nederste klasse: 27 drenge, 26 piger = 53 børn.

1832

»Da skolens læsetabeller nu er ubrugbare, og kommissionen i den anledning havde fra amtsfonden rekvireret og erholdt ny tabeller, og skolelæreren i Refsvindinge tilbød at ville pappe dem, når han dertil blev forsynet med de nødvendige materialer, så vedtog man at overdrage bemeldte skolelærer dette arbejde, ligesom sognepræsten påtog sig snarest muligt at forskaffe det dertil nødvendige pappapir.« (I hvert provsti var der oprettet en såkaldt »tabelkasse« til anskaffelse og fornyelse af tabeller. Kong Frederik den Sjette havde selv givet et grundfond på 4000 rigsd. I øvrigt opretholdtes kassen ved bidrag fra de kommunale skolekasser. 2 rigsd. fra hver fast skole betaltes, mod at kommunen så fik ret til tabeller gratis, når de manglede).

Skolelæreren er Rasmus Michelsen. Det var slet ikke så lille et stykke arbejde, han påtog sig. Først var der opklæbningen, bagefter skulle tabellerne overstryges med limvand og tilsidst ferniseres.

Lærerløn og andre udgifter

Som før nævnt kneb det stadigt med at forene lærergerningen med et ordentligt udkomme. Skolevæsenet skulle være så billigt som muligt. Den kendte minister A. S. Ørsted, der var medlem af den store skolekommission, gav sikkert udtryk for mere end sin egen mening ved at udtale, at det var nødvendigt at sætte lønningerne så lavt, *at ikke skoleudgifterne skulle blive en alt for trykkende byrde og forøge befolkningens misfornøjelse med skoleordningen.* Derfor gik det langsomt også med denne side af sagen, og man måtte fra myndighedernes side dels lempe sig frem, dels sætte hårdt imod hårdt, for at lovens bestemmelse dog i nogen grad kunne ske fyldest. Skolelæreren løn blev sat til 6 tdr. rug og 10 tdr. byg leveret »in natura« samt 25 tdr. byg i penge betalt efter det foregående års kapiteltakst.

Brændselet til hans og skolens forbrug skulle være 6 favne bølgebrænde årlig eller tilsvarende mængde tørv. Brændselet skulle jordegodsejere og større selvejere udrede, mens de almindelige bønder var pligtige til at skære tørvene eller brændet og køre det til skolen.

Desuden skulle skoledistriktet levere »4 læs hør, hvert til 32 lispund, og 8 læs halm, hvert til 24 lispund.« Endelig skulle der høre en jordlod til så stor, at der kunne fødes 2 køer og 6 får på den.

Læreren kår afhang så aldeles af den befolkning, hvis tjener han skulle være. Skolepatroner og skoleforstandere, men vel især sognepræsten stod her som formidlere, der skulle finde en mellemvej mellem de højere myndigheders krav og så den ulyst, der afgjort rådede i befolkningen, hvis økonomiske byrder syntes dem tunge nok i forvejen.

I 1836 godkendte det kgl. cancelli et »forslag til skolevæsenets fuldstændige organisation i Kullerup og Refsvindinge.« I forslaget er en række interessante oplysninger, hvoraf de vigtigste anføres. Bag-

grunden for disse er et krav fra samme cancelli om at få mere fasthed og orden i skolevæsenet på landet, herunder navnlig spørgsmålet om forsømmelser og mulktering af disse.

Der anføres først, at skolen er opført i 1833 og er af grundmur. »Skolejorden udgør 7 tdr. land, hvoraf er udlagt til gymnastikplads 2 skp. sædeland.« Derefter følger en opgørelse over lærerens løn under navn af »skoleindkomster«:

5 tdr. rug, 15 tdr. byg, 12 rigsdaler i skoleløn.

	rigsdaler	mark	skilling
Brød, anslået til 1 td. 2 sk. rug,			
regnes til	3	4	8
Æg à 8 skill. snesen	1	4	0
Mælk	2	0	8
Kvægtiende	4	0	0
Offer og accidenser	25	0	0
Skoleløn	12	0	0
Godtgørelse for gymnastikplads	3	0	0
I alt	51	3	0

som ansat til byg efter 15 mark pr. td. udgør 20 tdr. 4 skp. byg.

»Skolelæreren tillægges dernæst ifølge forordningen af 20. juli 1814 § 61 for kirkesangen 10 rigsd. sølv årlig og efter bilag A, § 34, 5 rigsd. (rengøring og klokkeringning).

Afgifter af embedet: a) $\frac{1}{2}$ portion til den lærde skole i Nyborg = 2 rigsd. 48 skill. b) Afgifter til hjælpe-kassen. c) Løn til kirkebud.«

En ret vigtig del af lønnen var »offer og accidenser«. Læreren havde ret til et offer ved de tre store højtider, jul, påske og pinse, men der har aldrig været lovfæstet noget mindstebeløb. Ved benævnelsen accidenser forstod man »tilfældige indtægter«, dvs. offer ved begravelser, bryllupper, barnedåb, bøn i hospitaler, indledning af kirkegangskoner, betaling for at trække kirkeuret etc.

Lønnen blev udregnet i forhold til kornpriserne, for at den kunne stige og falde i takt med bøndernes indtægter.

Ved skolelovens gennemførelse forsvandt den gamle degnebestilling, men også dette tog tid og skete gradvis efterhånden, som de gamle degne tog deres afsked.

1837 rejste Rasmus Michelsen fra sognet. Hans efterfølger var en tidligere hjælpelærer ved Ørbæk skole, Rasmus Larsen.¹¹⁾ Få år efter hans ansættelse var børnetallet steget så stærkt, at skoledirektionen forlangte, der skulle ansættes en andenlærer ved skolen, hvad hverken beboerne eller sognestyrelsen var særlig ivrige for, idet dette betød en yderligere forøgelse af skoleudgifterne. Skoleloven gik ud fra en 2-klaset skole som det almindelige på landet, og indtil århundredskiftet var vel endnu hovedparten af landsbyskolerne todelte. Refsvindinge sogn har da efter alt at dømme været ret tidligt med i henseende til klassedeling og lærerkræfter.

I 1841 kom forordningen angående oprettelse af sogneforstanderskaber. De særlige skoleanliggender indgik samtidig som et led i forstanderskabernes arbejde med sognepræsten og skolepatronen som øverste myndighed i sognet.

Man kan da i nogen grad følge de enkelte faser i skoleudviklingen ved at gennemblade de gamle protokoller fra forstanderskabernes og sognerådernes barndomstid. Det er af og til interessante ting, der dukker frem. Man havde ingen skrivemaskiner etc. i de tider, og der blev taget dubletter af alle vigtige skrivelser. Forhandlinger og overvejelser i forstanderskabet er tit gengivet ret udførligt og giver derigennem et billede af dagliglivet i sognet.

Den første oplysning om skolevæsenet er fra 25. aug. 1842. Den lyder i uddrag som følger: »Foranlediget af en skrivelse fra Hans Højærværdighed biskoppen af 17. ds. må jeg tjenstligen have de ærede sogneforstanderskaber anmodet om at drage omsorg for, at der ved hver skole foranstaltes opført som nødvendigt rekvisit et anstændigt locum med 3 afdelinger, nemlig 1 for skolelæreren og familie, 1 for drengbørnene og 1 for pigebørnene samt inden november måned meddele mig underretning om, hvorvidt dette er efterkommet

og i mangel heraf, hvilke hindringer der gaves.« (Provst Selmer, Herrested).

Man må naturligt spørge om: hvor gik børnene hen i deres nødtørftige ærinder? Formodentlig over i kostalden, hen til møddingen eller bag husvæggen, som skik var de fleste steder i hjemmene. Almindelig renlighed og hygiejne i moderne forstand var der kun lidt af, selv i velstående hjem. Skolestuen skulle efter loven fejles 2 gange ugentlig. Da både børn og voksne gik med samme fodtøj – træsko – ude og inde, så har der været adskilligt at skovle ud. Man kan forestille sig en vinterdag med snesjap ude, børn i fugtigt tøj inde, godt med ild i kakkelovnen, uddunstninger fra mad og mennesker, forkølelse, hoste og sput, så har man tilstanden og luften i skolestuen, hvor et halvt hundrede børn er samlet. Med hensyn til de omtalte »locum'er« da forhastede man sig heller ikke, »man var enige om at ville med beredvillighed imødekomme biskoppens ønske og opføre de omtalte bygninger ved de respektive skoler så snart som muligt, men var ligeledes enige om, at det ikke lod sig gøre førend til foråret.« Først til oktober 1843 var de påkrævede »rekvisitter« opførte. Ved den tid havde skolekassen fået et tiltrængt tilskud, hvis tilblivelse havde sin særlige årsag:

For at lette de økonomiske byrder ved gennemførelsen af skoleloven havde regeringen givet tilladelse til, at kirkeejere måtte sælge blytaget på de gamle kirker og erstatte det med tegl, såfremt man ville lade det eventuelle overskud fra salget gå til skolekassen. En sådan tilladelse var birkedommer Hans Håstrup i besiddelse af, og han gjorde 1. april 1844 brug af denne tilladelse. Overskuddet ved salget blev 529 rigsd. Disse penge fik han lov at anvende til et orgel i kirken og til en »forskriftsmæssig kakkelovn« i skolen. Pengene blev imidlertid ikke anvendt til noget orgel, da det viste sig, at de ikke kunne slå til til anskaffelse, installering i kirken etc. De blev så indsat til forrentning med senere anvendelse for øje til fordel for skolevæsenet. 1843, 3. oktober, anfører protokollen:

I sommerens løb er ved Kullerup og Refsvindinge skoler opført de forønskede locummer. Udførelsen ved det i Refsvindinge dækkedes af overskuddet ved blytagets nedtagelse på kirken, som efter resolutionen tilfaldt skolekassen.«

Ansættelse af andenlærer

Den 14. april 1847 forlangte skoledirektionen en erklæring fra sogneforstanderskabet om, hvordan man havde tænkt sig at afhjælpe de uheldige virkninger på skoleforholdene, det store børneantal i skolen måtte have. Direktionen føjede til, at en skolestue mere og en lærerkraft til nok blev nødvendigt. Hertil svarede forstanderskabets formand, pastor Fritz, med en detaljeret beskrivelse af tilstanden i sognet i forbindelse med dets skolevæsen. Han kommer først med en begrundelse for det store børnetal:

»Refsvindinge skole har vistnok et større antal børn for tiden end det med billighed kan ventes, at 1 lærer med held kan undervise. Vi indser, at det var ønskeligt, om skolens flittige og samvittighedsfulde lærer kunne fritages for en del af det arbejde, der er ham for svært; men det var vanskeligt at gøre noget ved det. For det første havde sognet for ikke mange år siden bygget en ny, smuk, solid og rummelig skole, skulle man nu til at bygge igen og ansætte andenlærer, det ville falde byrdefuldt for et sogn, som ikke er stort, ca. 190 tdr. hartkorn, hvori en stor del af beboerne er parcellister og husmænd, så at de fleste derved fremstæede mange huse med lidt jord, mange uden jord, lægger grunden til det uforholdsmæssigt store antal børn. Sognet består af 34 større og mindre gårde, 91 huse, hvoriblandt 28 jordløse, for tiden 130 à 140 skolepligtige børn. Skolelærerens indtægter tåler ej nogen afkorting, han få ikke mere, end han højlig behøver til tarvelig underholdning for sig og sin familie.«

I stedet foreslår præsten på forstanderskabets vegne, at man får lov at få en ung mand, der vil forberede sig til seminariet, til hjælp, thi sådan en kunne man have for en ubetydelig løn.

Skoledirektionen var imidlertid ubønhørlig og forlangte, at der

skulle ansættes en andenlærer. Forstanderskabet fik så pålæg om at udarbejde et forslag til aflønning af en sådan.

Dette skete. Man ville sikre den eventuelle andenlærer »fri kost, logi, brænde samt i fast løn, foruden de 10 rigsd. som kirkesanger, 70 rigsdaler årlig. Kosten vil næppe kunne skaffes ham ringere end 50 rigsd., og det ville fremdeles blive en forøget byrde for sognet af 120 rigsd. foruden at forhøje oplaget af brænde såvel til den anden skolestue som til lærerens værelse.« I redegørelsen foreslog forstanderskabet, at der til dækning af de øgede udgifter måtte anvendes renterne af overskuddet fra blytagets salg.

Cancelliets svar på forslaget kom 31. marts 1848 og lød på, »at lønnen for den andenlærer, som skal ansættes ved Refsvindinge skole, bestemmes til *140 rigsd. årlig foruden fri bolig og brænde samt, så længe han forestår kirkesangen, de førstelæreren tilkommende 10 rigsd.*« Som plaster på såret fik forstanderskabet tilladelse til at anfik seminarist Fr. Vilh. Bonde collatz på stillingen som andenlærers løn.

Det tog et stykke tid, inden der blev fundet en andenlærer. Sandsynligvis har forstanderskabet heller ikke forhastet sig. 13. sept. 1851 fik seminarist Fr. Vilh. Bonde Collatz så stillingen som andenlærer ved Refsvindinge skole. Det var efter alt at dømme et meget lykkeligt valg. F. V. Bonde var lærer her ved skolen i ca. 7 år. Han kom fra Ørnfeldt, hvor han havde været huslærer og havde med sig en meget velvillig og rosende anbefaling fra herskabet.

I de tider skulle en nyansat lærer underskrive en formular, før han begyndte sin virksomhed, den gengives her i uddrag:

»Jeg, Fr. Vilh. Bonde, kaldet til at være andenlærer i Refsvindinge skoledistrikt, lover og sværger herved: Troligen at varetage mit embede i kirken og skolen – undervise den mig betroede ungdom, våge over sædelighed og velanstændighed iblandt den mig betroede ungdom i skoletiden, stræbe efter selv at gå frem i kundskab og dygtighed og være unge og ældre et godt eksempel. Endelig vil jeg være Hans kongelige Majestæt som min rette arveherre og konge huld og

tro, holde rigets grundlov, rette mig efter de kongelige anordninger, vise min gejstlige og verdslige øvrighed al tilbørlig hørighed og lydighed. Så sandt hjælpe mig Gud og hans hellige ord.«¹²⁾

Da sognefogden Andreas Jørgensen i Kullerup 1846 afgik ved døden, overgik bestillingen som kirkesanger til skolelæreren i Refsvindinge. Rasmus Larsen har rimeligvis ikke kunnet synge ret meget, men måtte betale andenlæreren for at forestå kirkesangen.

Så var der ansat en andenlærer, men det var så vist ikke efter alles ønske, hvad der fremgår med al tydelighed af en skrivelse, som forstanderskabets formand i november 1851 sendte til skoledirektionen i anledning af, at 4 medlemmer af sogneforstanderskabet ikke ville godkende en lønforhøjelse til førstelæreren, som kom samtidig med ansættelsen af en lærer til ved skolen. Skrivelsen gengives i sin helhed med undtagelse af de indledende oplysninger:

»Den hele modstand fra beboernes side viser sig derhen, at man er misfornøjet med andenlærerens ansættelse og vil søge at indvinde noget af hans løn på Larsens bekostning, hvilket er så meget harmligere for ham, der ved slid og nidkærhed i sin gerning har gjort sig vel fortjent til menighedens agtelse og kærlighed. Skoleforstander Andersen har således og egenmægtigt villet i år berøvet Larsen 7 læs tørv ved kun at opkræve 29 læs, i stedet for 36, hvis årsag jeg har pålagt ham at tilvejebringe eller tilsvare disse manglende 7 læs. – At han stiller sig i spidsen for slig ulovlig fremfærd mod skolelæreren, hvis tarv han burde påse, og at sogneforstanderne giver det medhold ved at nægte underskrift på en lovlig ligning, synes mig at gøre dem fortjente til en påmindelse af høje vedkommende. Idet jeg således tillader mig at indstille sagen til den høje amtsskoledirektion, udbeder jeg mig sammes approbation på medfølgende ligning, så at skolelærer Larsen derefter kan opkræve den ham for 1851 lovligt tilkommende løn.«

Kullerup, 26. nov. 1851.

Allerærbødigst

Fritz.

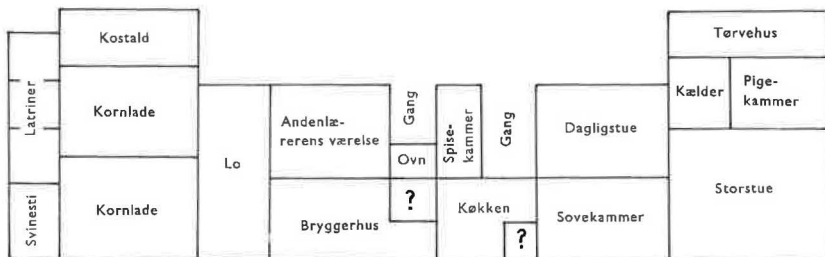
Skolelovens revision 1855-56

De nye ledende tanker om frihed og selvbestemmelsesret banede sig vej med uimodstæelig kraft, indtil de fik den endelige udformning i grundloven 1849. Blandt de mange spørgsmål, regering og rigsdag måtte tage op for at finde en løsning, var reformeringen af den gældende skoleordning. Alle ansvarlige erkendte, at folkeskolen nu var mere nødvendigt end nogen sinde, thi folkefrihed og folkeoplysning måtte gå hånd i hånd, og der var meget i folkets skole, som trængte til forbedring. – På tre områder skulle der ske noget i det mindste: Børnetallet i klasserne var alt for stort, lærernes kår meget ringe, og kommunerne havde så godt som ingen indflydelse på skolens anliggender, f. eks. ved læreransættelse. Overvejelserne blev atter lange og trange, men resulterede til slut i lov om skolegangens ophør 2. maj 1855 og lov 8. marts 1856 om forandrede bestemmelser for borger- og almueskolevæsenet.

Det, der for de enkelte hjem og det enkelte skolepligtige barn dog nok betød mere end det øvrige, var bestemmelsen om skolegangens ophør, thi denne lov tog magten fra præst, degn og skolemyndigheder så afgjort, som aldrig var set før: § 1. »Forpligtelsen (til at besøge skolen) bortfalder for de forældre, der selv vil undervise deres børn.«

§ 4. »Ethvert barn *skal*, når det har fyldt sit 15. år, fuldstændig udskrives af skolen og få det derom nødvendige vidnesbyrd meddelt, når forældre eller værge forlanger det.« Det er i tråd med disse bestemmelser, at udtrykket «almueskole» mere og mere glider i baggrunden og erstattes af benævnelsen *folkeskole*: Ikke en skole for samfundets underklasse, som landsbyskolen hidtil havde været regnet for, men en skole for hele folket uanset stand eller stilling.

Sogneforstanderskaberne rundt i landet måtte nu i anledning af de nye lovbestemmelser redegøre for mange ting vedrørende de stedlige skoleforhold. For Refsvindinges vedkommende synes det at være sådan, at man, hvad selve skoleordningen angik, var på den sikre side. Med hensyn til lærerbolig var stillingen efter alt at dømme mindre god. Det hedder herom i indberetningen:

Den ældste skole – grundrids 1856

»Lærerboligen i Refsvindinge er bygget af bindingsværk, meget lavt og er i al fald af mådelig beskaffenhed. Værelserne, der holder i højde $3\frac{1}{4}$ alen, er, som vedlagte grundrids nærmere antyder, a) en dagligstue $6\frac{1}{4}$ alen lang, $3\frac{1}{4}$ alen bred, b) et sovekammer $6\frac{1}{4}$ alen langt og 4 alen bredt, c) en storstue $8\frac{1}{2}$ alen lang og 7 alen bred, d) et pigekammer $4\frac{1}{4}$ alen langt og ligeså bredt. Desuden køkken, bryggerhus og kælder-kammer. Det rum, som udhusene afgiver til tørvehus og kornlade er indskrænket og ladebygningen utilstrækkelig til at rumme den sæd, som avles på lodden. For andenlæreren er der i selve degneboligen indrettet et værelse $6\frac{1}{4}$ alen langt, 5 alen bredt, der således har et fladerum af 31 kvadratalen. I de nævnte værelser er der fjællegulv.«

Om skoleforholdene siges der, at børnetallet i Kullerup i 1856 er 60, i Refsvindinge 132, og der føjes til: »Ved denne sidste skole er der siden 6. sept. 1851 ansat en andenlærer, og skolen er således delt i klasser, der undervises i 2 skolestuer. Refsvindinge skolestuer er i højde 8 fod, bredde 15 fod, længde 24 fod. Dog må her bemærkes, at der for hver af skolestuerne i Refsvindinge afgår en fælles gang eller forstue, der holder i bredde 7 fod, i længde 7 fod. Refsvindinge skolestuer har hver et rumfang af ca. 2866 kubikfod, og da det største børnetal for tiden er 38 i én afdeling, er der her kun 75 kubikfod for hvert barn.«

Med redegørelsen fulgte et grundrids af lærerboligen, tegnet af sogneforstanderskabets mangeårige formand, pastor Fritz. Det er sikkert

en af sognepræstens sidste embedsforretninger for kommunen. Han var året i forvejen kaldet til sognepræst for Brændekilde-Bellinge menigheder.

Det vedlagte grundrids har en yderligere interesse, idet det viser, hvordan den ældste skolebygning fra 1759 rimeligvis har set ud. Skolebyggeriet i 1833 omfattede kun skolelokaler, mens den gamle bindingsværksbygning blev bibeholdt som lærerbolig udvidet med storstue, pigekammer etc. dér, hvor før skolestuen havde været. De tre wc'er fra 1842 har man åbenbart stadig benyttet, så børnene har måttet over vejen, hver gang de havde ærinde didhen.

Sammen med ovennævnte oplysninger fulgte en opgørelse fra lærer Rasmus Larsen over, »hvad skolelærerembedets indtægt i Refsvindinge har udgjort i et tidsrum af de 10 første år.« (Efter hans ansættelse formodentligt).

	rigsdaler	mark	skilling
1. Offer og accidenser:	1475	3	8
2. Rug, 5 tdr. 2 skp.	312	5	6
3. Byg, 28 tdr. 2 skp.	1254	3	10
4. Embedsjorden	1236	0	0
5. 24 brød, 20 snese æg			
6. 100 kander mælk	154	4	8
7. Ildebrændsel, 36 læs tørv à 500 stk.	450	0	0
8. Kvægtiende	58	0	0
9. Legat fra Juulskov	150	0	0
10. Kirkesangerpenge	100	0	0
11. Klokkeringning, kirkens rengøring	50	0	0
	<hr/>		
I alt	5660		
Årligt	566		

Refsvindinge skolebolig, den 18. maj 1856.

Underdanigst

R. Larsen

Skolegang og mulktering

Det kneb stadig med at få folk til at sende deres børn regelmæssigt i skole. Børnenes hjælp i hjemmenes daglige arbejdsrytme og økonomi var noget, der regnedes med, og de stedlige myndigheder forstod denne realitet. Kun ugerne greb man til tvangsmidler, men efter at det nye tillæg til skoleloven var trådt i kraft, blev kravene fra højeste sted skarpere. »Forsømmelseslister« bliver nu for alvor taget i brug.

I en skrivelse fra skoledirektionen 24. marts 1857 forlanges en erklæring fra sogneforstanderskabet i Refsvindinge, om de har brugt de anordningsmæssige tvangsmulker for at tilvejebringe en stadigere skolegang i sognet. Samme dag fik skolelærerne skriftlig pålæg om månedlig at indgive forsømmelseslister til sogneforstanderskabet, og i et senere møde vedtoges det at bekendtgøre ved kirkestævne, at såfremt forældrene forsømte at lade deres børn besøge skolerne de befalede dage, ville forsømmelsesmidlerne blive anvendt fra 1. maj for at tvinge de genstridige. Mulkternes størrelse var fra 3 skill. til 6 skill. pr. dag, og som højeste straf 24 skill. daglig, men så vidt kom det vist aldrig her i sognet. Med hensyn til undervisning og hjælpemidler da gik det også fremad, skønt langsomt. Almindelige læsebøger afløste testamentet og salmebogen i dansktimerne. Danmarkshistorie lærtes, vægkort til geografiundervisning blev også taget i brug, og der benyttes regnebog. Et fremskridt var det for religionsundervisningens vedkommende, da der i 1856 blev givet tilladelse til at anvende biskop Balslevs forklaring til Luthers katekismus. i stedet for den gamle »Balles lærebog«. Skolestuer og legeplads fik ikke mere lov at forfalde.

1859 beretter forstanderskabsprotokollen: »Gymnastikpladsen ved Refsvindinge skole skal gruses – alle skoleborde skal forsynes med nye dæk, stives af, og pladerne lakkес over hele fladen. Lofterne skal males med kalkfarve. Skolelærer Larsen påtog sig at »hvidte« skolestuerne 2 gange.«

1858 blev andenlærer Fr. V. Bonde kaldet til lærer og kirkesanger i Ellinge. Han var efter alt at dømme meget afholdt her i sognet. Inden han rejste, spurgte han sogneforstanderskabet, om han måtte tage den rest af brændselet fra vinteren 57–58, som han havde sparet, med sig til Ellinge. Det gav man ham lov til, »da ildebrændespørgsmålet var at betragte som andenlærerens ejendom, den han kunne disponere over efter eget forgodtbefindende.« Så vellidt var han altså, det har man vist lov at gætte på.

Så stod skolens styrelse igen overfor at skulle finde en andenlærer. Det forløb ikke uden besvær, idet stillingen måtte opslås ledig tre gange – og lønnen forhøjes med 50 rigsd., skønt den var i forvejen sat til 200 rigsd. årlig, før det lykkedes at få en mand, der var tilfreds med kårene.

1868 døde Rasmus Larsen, 71 år gammel. Hans enke, Ingeborg Larsen, født Markussen, flyttede til Rørup i Odense amt. Her døde hun i 1873, men blev vist begravet ved siden af sin mand på Refsvindinge kirkegård. Hun var datter af en gårdmand Markussen i Ørbæk. Der var 5 børn i ægteskabet. Rasmus Larsen selv var født i Ryslinge, søn af gårdmand Lars Andersen. Embedet opsluges ledigt. Nummer 3 blandt ansøgerne var andenlæreren, Mikkel Jepsen, men han fik desuagtet stillingen. Der kom så til at mangle en andenlærer, men da børnetallet på dette tidspunkt var gået ned til 97, mente en del af sognerådet, at der nu kun behøvedes én lærer. De hævdede, at når man i Kullerup havde 87 børn foruden konfirmanderne og kun én lærer, så måtte det også kunne gå her i sognet. Man enedes til slut om, »at andenlæreren skulle kaldes på den betingelse, at han kunne afskediges, dersom børnetallet stadig gik ned under 100.« Skoledirektionen svarede samme år, at andenlærerembedet i Refsvindinge ikke kunne nedlægges. Dermed var der sat punktum for overvejelserne.

Som før anført var den gamle lærerbolig meget brøstfældig, og kort efter lærer Jepsens ansættelse som førstelærer (27. juni 1869) vedtog man i sognerådet følgende: »Efter de fra skolelærer Jepsen modtagne

oplysninger om de ved Refsvindinge lærerbolig aldeles nødvendige reparationer, besluttedes det enstemmig at bygge en ny bolig til næste år, i hvilket tilfælde Jepsen havde erklæret at ville renoncere på, der nu foretages reparationer ved den gamle bolig.«

I løbet af sommeren foretog sognerådet de nødvendige forberedelser, så der 14. dec. 1869 kunne afholdes »licitation over opførelsen af en ny lærerbolig«, der skulle opføres i forbindelse med skolen. Conditioner og tillægsconditioner samt overslag tillige med tegning fremlagdes og oplæstes.

Opråb blev derefter foretaget, hvorefter den mindstbydende blev snedker Rasmus Nielsen fra Årslev med 1020 rigsd. Sognerådet vedtog umiddelbart derefter det mindste bud, og arbejdet overdrages nævnte Rasmus Nielsen.«

I løbet af næste år byggedes da lærerboligen til den vestre ende af skolebygningen, hvorved denne fik det udseende, man kender i dag fra gamle fotografier, en præsentabel, stråtækket bygning svarende til den tids krav.

Samtidig flyttedes også udhusene. 1870, 23. marts. »Det besluttedes at lade opføre ladebygningen ved Refsvindinge skole efter et fremlagt overslag med tegning samt så vidt muligt få udarbejdet conditioner og afholde offentlig licitation. Det bestemtes ved samme lejlighed at bortlicitere brønden.« Den offentlige licitation afholdes 19. april samme år, »og mindste tilbud var fra murer Hans Jørgensen af Såderup, det var på 490 rigsd. Brøndgraver Hans Pedersen i Frørup tilbød at grave brønden for 2 rigsd. 2 skill. pr. alen og 1 rigsd.s tillæg for, hvad der gik over 20 alen. Dette tilbud blev modtaget.«

Skolearbejdet efter 1870

Med disse kraftanstrengelser over for skolevæsenet har det daværende sogneråd sikkert ment at have gjort sin skyldighed og lidt til. Der er absolut ingen vilighed over for læreren mere i retning af flere udgifter. Fra et møde i sognerådet 1871 hedder det: »Det bestemtes *ikke* at tilstå lærer Jepsen udgifterne ved et kakkelovnsrør i hans

Refsvindinge skole 1870

mælkestue, ligesom man heller ikke kunne gå ud fra, at kommunen skulle være pligtig til at betale den favn brænde, som forbruges mere efter skolestuens deling, end før dette var tilfældet, *eller at betale koste til skolestuernes fejning.*«

Andenlærer Riewertz ansøgte om tilladelse til at anskaffe nye læsebøger til yngste klasse. Det fik han lov til, »idet man dog bemærker, at det forekommer sognerådet at være temmelig kort tid, de sidst anskaffede har varet.«

Blad for blad næsten i sogneprotokollen fortæller, hver gang det drejer sig om skolen, at nu må der være måde med ødselheden.

Ladebygningen var alt for lille, rummet var så knebent, »at der ikke var plads til at sætte en hjulbør i tørvejr.« Jepsen måtte selv bygge til få år efter: »Det tillades, at skolelærer Jepsen måtte bygge 4 fag hus til den østlige side af skolens ladebygning, således at han til sin tid må borttage dem imod at bringe bygningen i dens gamle stand.«

Der var efter den høje styrelses mening nu skoleforhold her i sognet, så man kunne være det bekendt. Da der i 1874 kom et cirkulære fra kultusministeriet angående forbedring af skolelærernes kår, vedtoges det i sognerådet at svare, »at der for Kullerup-Refsvindinge kommunes vedkommende fandtes ingen anledning til at foretage nogen forandring.«

Igennem de andragender, der fra skolelærerne blev sendt til sognerådet med begæring om tilladelse til at anskaffe nyt skolemateriel, kan man i nogen grad følge udviklingen inden for skolestuens fire vægge. Der anskaffes efterhånden de nødvendige læse- og regnebøger, og det er tydeligt, at lærerne er opmærksomme på, hvad nyt der kommer frem. 1885 har skolen Danmarks-, Europa- og verdenskort, dansklærerforeningens hjælpemidler til undervisningen i modersmålet, Kr. Hansens regnebog etc. 1888 ansøger andenlærer Christiansen, om kommunen vil betale lys og varme ved aftenskoleundervisningen. Lærer Jepsens datter holder syskole i en årrække, uden at der figurerer nogen løn til hende på regnskabet; rimeligvis har folk betalt hende underhånden.

Derimod yder sognerådet i samme tidsrum 20 kr. til lettelse i betaling for småfolks børn. (Syskolen). Anskuelighedsbilleder anskaffes, og endelig i 1903 bliver der truffet aftale med forsamlingshusets bestyrelse om brug af salen til gymnastik for børnene. Prisen var 30 kr. årlig.

Fra 1851 og til 1908 har der været ansat en halv snes forskellige andenlærere ved skolen. Skønt boligforholdene ikke har været særlig gode, har lærerne virket ca. 8 år i gennemsnit hver. Rimeligvis indtil det er lykkedes dem at få et ene- eller førstelærerembede andetsteds. Gennem mange år måtte de unge lærere nøjes med ét værelse, man stillede jo den gang ikke store fordringer. Førstelæreren er det blivende i skolens liv. Det er ham, der får alle ubehageligheder – hvis der bliver nogen – og ham, man mindes længst. Skolelærere i hine tider blev som før sagt ved at undervise, så længe de kunne »svinge spanskkrøret«. Det havde mange årsager, bl. a. økonomiske, men dette

forhold var sjældent til gavn hverken for skolen eller for dem selv. Mangen har haft den skæbne at være beundret og set op til i de yngre velmagtsår og blive til grin, når nerverne blev tyndslidte, og alderen begyndte at melde sig. Lærer Jepsen danner her ingen undtagelse efter alt at dømme. Børn kan være ubarmhjertige, og forældre har svært ved, når det gælder skolen, at gribe ind til fordel for læreren. Han må klare det så godt, han kan, og det blev tiest med spanskkrøret og tampen.

Refsvindinge sogn var i ældre tid et fattigt sogn. De noget uensartede, grusede jorder gav ikke store afgrøder, før man lærte moderne metoder at kende. Alligevel var man, hvad skoleforhold angår, langt bedre stillet end i mange andre sogne i Danmark.

En kommission, der i 1882 skulle undersøge de hygiejniske forhold ved skolerne i by og på land, kom til følgende triste resultat: I 424 skoler lå gulvet i højde med jordsmonnet, i 66 lå det under. 163 havde gulve af sten eller ler. En femtedel af de undersøgte skoler savnede drikkevand. Der var skoler, hvor børnene var henvist til åen, hvis de blev tørstige. Forstue manglede i 826 skoler på landet, og 181 havde ingen latriner.¹³⁾ Under sådanne ydre kår blev der arbejdet mange steder gennem lange tidsrum. Først omkring århundredskiftet begyndte det at lysne – også for skolerne og lærerne.

Branden og genopbygningen

Den 11. juli 1896 gik der ild i skorstenen hos gårdejer Knud Danielssen. Der var stærk blæst, og et øjeblik efter stod hele gården i lys lue. Ilden sprang derfra over og antændte skolebygningen tillige med de to nærmest liggende ejendomme, smedens og slagterens. Alle ejendomme var stråttækkede og brændte ned til grunden. Børnene var i skole og måtte i stor hast ud af den brændende bygning. Det lykkedes at få kirkebøgerne ud, de er dog ret medtagne med brune, svedne blade.

Sognerådsprotokollen giver for 17. juli 1896 følgende oplysninger: »Der blev afsluttet overenskomst med lærer Jepsen om, at han selv

sørger for bolig, indtil skolen igen blev opbygget efter branden, for en betaling af 50 kr. årlig. Efter hr. Jepsens anmodning vedtoges at opføre straks et hønsehus op til Chr. Hansens jord, en halvtagsbygning af ca. 3 alens højde og 5-6 alen i kvadrat. Hr. Jepsen tilbød selv at bekoste taget. Det bestemtes hurtigst muligt at gøre posten i stand. Man bestemte at henvende sig til tømrer Jens Rasmussen i Sdr. Nærrå om udarbejdelse af tegning og overslag. Man besluttede at lade de to snedkere i Refsvindinge forfærdige så mange 2-mands borde til skolen, som de kunne overkomme indtil feriens udgang indtil 15 borde hos hver.«

Den 19. aug. 1896 kan sognerådet åbne de indkomne tilbud.

Murerarbejdet fik Abel Rasmussen, Sødinge.

Tømrerarbejdet fik Abel Rasmussen, Sødinge.

Snedkerarbejdet fik J. C. Knudsen, Herrested.

Priserne var henholdsvis 1420 kr., 648 kr. og 885 kr.

»Man bestemte at meddele lærerne i Refsvindinge, at skolegangen kune begynde i forsamlingsbygningen, og at man overlod til dem i forening med skolekommissionen at træffe de fornødne arrangementer til at få skolen i gang snarest muligt og at anskaffe det allernødvendigste materiale. Det tilstodes Jepsens datter 8 kr. som bidrag til skolen!«

Det ser ud til, at sognerådet har måttet rejse et lån for at klare udgifterne ved det nye skolebyggeri. 20. okt. vedtog man at indstille til amtet, »at der til Refsvindinge skolebygning måtte lånes 7500 kr., og at dette måtte slås sammen med restgælden af det tidligere lån på 17.500 kr., der formenes at kunne erholdes til $3\frac{1}{4}$ pct. med 2 pct. afdrag.« Man kan sikkert gå ud fra, at noget af den tilsyneladende karrighed fra sognestyrelsens side over for skolevæsenet havde sin årsag i den almindelige pengeknaphed. Landbrugskrisens tryk har også hvilet på dette sogns landmænd og lagt en dæmper på foretagsohmheden.

Først omkring århundredskiftet begynder den jævne opgang til de »gode tider«.

Skolebygningen 1896–1964

Efter at den nye skolebygning var taget i brug, fortsatte skolearbejdet i det vante spor endnu nogle år, men i 1907 tog førstelærer Jepsen sin afsked efter at have virket ved skolen siden 1860, først som andenlærer og fra 1868 som leder. I hans sted rykkede nu en ung, dygtig mand ind, der havde alle den nye tids forudsætninger for at kunne bringe fornyelse og friskhed i skolearbejdet; det var den senere så kendte sangdirigent K. D. Madsen. I løbet af de tre første år efter sin ansættelse foranledigede han, at skolejorden blev frasolgt, og at der indrettedes gymnastiksal og mødelokaler i den forhenværende ladebygning. Sang og musik blev nu knyttet til skolen i en grad, som sikkert aldrig før var kendt i dens historie. Ungdomsforening og foredragsvirksomhed blomstrede i disse fremgangens år.

Det kan være naturligt til slut igen at se på, hvordan læreren nu var stillet økonomisk. I embedsbogen for Refsvindinge lærerembede anføres for tidsrummet 5. jan. – 30 dec. 1896 følgende pengeløn for førstelæreren:

Juleoffer	86,45 kr.
Pinseoffer	86,40 kr.
Påskeoffer	90,10 kr.
Konfirmanderne	6,00 kr.
Konfirmanderne	14,00 kr.
Indgangspenge	6,00 kr.
Accidenser	185,75 kr.
	I alt 472,60 kr.
+ Baggers legat	30,00 kr.
+ Alderstillæg	100,00 kr.
+ Kvægtiende, småredsel	61,00 kr.
	I alt 663,60 kr.

Dertil kom så indtægterne af de 6 tdr. land skolejord, tørv og andet brænsel samt visse læs hø og halm. Højtidsofferets størrelse var omtrent ens fra år til år, hvorimod accidenser svingede temmelig meget.

Et bryllup kunne repræsentere fra 28,45 kr. og ned til 10 kr. Barsedåb fra 4,25 kr. til 2,10 kr. Begravelse fra 5 kr. til 2 kr. Hjemmedåb kostede 1,50 kr.

Andenlærerlønnen, der i 1851 blev sat til 140 rigsd. + 10 rigsd. i kirkesangerløn, var i 1893 steget til 600 kr. i fast løn + halvdelen af skolepengene + fri bolig for en ugift og 1 favn brænde. »Skolepengene« var et lille beløb, som hvert barn indbetalte den første skoledag og den sidste ved konfirmationen.

Sammendrag

Skulle man forsøge at sammenfatte nogle af de indtryk, der bliver tilbage ved systemen med historien om vor folkeskoles tilblivelse og udvikling, da bliver det dette: Myndighedernes velmente bestræbelser blev mødt med skjult eller åbenbar uvilje fra landboernes side, fordi skolen og alt dens væsen kom som et krav, et påbud fra oven, ikke væsentlig forskelligt fra alle de andre byrder og påbud, bondestan-

den droges med i hine tider. Og mod den slags kendte bønderne et gammel og prøvet middel: *passiviteten*, et trick, der havde århundreders hævd i bondebyen og havde givet mangan herremand grå hår af ærgrelse. Passiviteten kunne anvendes mod myndighedernes påfund – og mod den arme skolelærer, som egentlig var den mest uskyldige, ja, var den, der til syvende og sidst havde det største besvær. Godt, at tiderne har forandret sig!

Sognedegne for Kullerup og Refsvindinge

- 1711–1746: Erich Stephensen.
 1746–1765: Frederic Sechmann Erichsen.
 1765–1768: Frederic C. Schwitzer.
 1768–1804: Lars Rasmussen Hyldekjær.
 1804–1846: Andreas Jørgensen.

Skoleholdere og skolelærere i Refsvindinge

- 1690– Hans Nielsen.
 1762–1773: *Skoleholder* Storm.
 1773–1777: J. Lorentz Hansen.
 1797–1817: Jens Jørgensen.
 1817–1820: *Skolelærer* Christian Guldbeck.
 1820–1837: Rasmus Michelsen.
 1837–1868: Rasmus Larsen.
 1868–1907: Mikkel Jepsen.

HENVISNINGER

1) Jacob Madsens visitatsbog Side 88–89. 2) Joakim Larsen: Bidrag til d. danske folkesk. hist. Side 146. B. I. 3) § 29 i skoleloven af 1739. 4) L. Reventlow i skrivelse til biskop Balle. i Bidrag til d. danske folkesk.s historie. Side 63. 5) Samme B. II side 3. 6) §32–34 i skoleloven af 1814. 7) Joak. Larsen: Den danske folkeskole side 14–44. 8) Peter Larsens erindringer ved proff. N. A. Larsen (privat eje). 9) Ryslunge sogns arkiv. 10) Fodnote i Joak. L. D. d. folkesk.s hist. side 62. 11) Col-larterprotokol for Fyns Stift. 12) Journalsager 1836. 13) Joak. Larsen: Den d. folkesk. hist. side 430–31. – Desuden er benyttet bisparkivets alm. breve, Vindinge h. Skolekommissionsprot. f. Kullerup-Refsv., sogneforstanderskabsprot. og sognerådsprot. Kullerup-Refsvindinge.

DEN FØRSTE SHAKESPEARE-OPFØRELSE I ODENSE

Af Günther Hansen.

Den voldsomme Shakespeare-interesse i Tyskland nåede sit højdepunkt, da skuespilleren og teaterlederen i Hamburg *Friedrich Ludwig Schröder* i 1776 bearbejdede »Hamlet«; på dette tidspunkt fandtes der ingen dansk »Hamlet«-oversættelse. Man beklagede, at dansk teater manglede en sådan, hilste med glæde Schröders bearbejdelse og indså det nødvendige i en kraftig bearbejdelse af originalen for at skære det »umånerlige» stof til efter de krav, som scene og publikum stillede. "Saaledes forandret kunde den meget vel opføres paa vor danske Skueplads, og vi troe, at den vist vilde sees med Bifald, da den har saa mange stærke Situationer, og vor egen Historie til Stof«, mente den danske kritiker Clemens Tode.¹⁾

Det er sikkert ikke tilfældigt, at man i Danmark på en tid, da i det nærliggende Hamburg »Hamlet«-fremstilleren *Franz Hieronymus Brockmann* var på alles læber, indhentede det forsømte og i 1777 lod foretage den første danske oversættelse. Den blev korrekt og uden hensyntagen til de nævnte krav foretaget af den 21-årige student *Johannes Boye*, der således ikke løste problemet og gjorde stykket egnet til opførelse. Clemens Tode påstod senere – uden at der dog foreligger yderligere beviser – at denne »Hamlet« »skal endog være bleven spillet paa Privatteatrer, og funden den Berømmelse værd, som andre Lande tilægge dette Stykke.«²⁾

Der skete intet yderligere med denne oversættelse, og *Johannes Ewald*, der allerede tidligt var under påvirkning af Shakespeare,